

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 5 - Number: 15, p. 103-111, Spring 2021

Notlar ve Belgeler 1220 Venedik-Selçuklu Anlaşması *Notes and Documents the Venetian-Seljuk Treaty of 1220*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.872672>

Çeviri Makale /
Translation Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
02.02.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.03.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.03.2021

Asya Studies

Orijinal Makale Yazarı:
M. E. Martin
University of Birmingham

Çeviri: Dr. Filiz Akçay
Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
Ortaçağ Bilim Dalı Doktora Mezunu
senolakcay@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4292-5047>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Akçay, F. (2021). Notlar ve Belgeler 1220 Venedik-Selçuklu Anlaşması. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(15), 103-111.

Konya Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd ile Konstantinopolis'teki Venedik Podestası Jacopo Tiepolo arasında 1220 yılında yapılan anlaşma Liber Albus'ta korunmaktadır.¹ Bu metin Podestanın Sultana cevabının Latince versiyonudur ki Sultan, Podesta ile bir elçi vasıtasıyla görüşmüştür. Cevap Sultanın asıl teklifnamesini ve ayrıca ona Podesta tarafından verilen bazı teminatları içerir. Bu anlaşma Doğu Akdeniz'de Venedik politikasının gelişmesinde kritik bir evreye ait olup Anadolu Türkleri ile aralarında siyasi ve ticari ilişkiler kurulmasına yönelik ilk önemli kanıt olduğu için çok önemli bir belgedir.² Anlaşmanın şekli kayda değerdir. Anlaşma bir yanda Sultan tarafından, diğer yanda Doge değil de Venedik'in İstanbul Podestası tarafından düzenlenen khrosboulos [Kırmızı mürekkeple yazılıp altı imparatorun altın mührü ile mühürlenmiş Bizans ve Trabzon imparator buyruklarına verilen addır]'un takasını içerir. Anlaşma metni gösteriyor ki her iki doküman da şüphesiz khrosboulostur. Anlaşma metninin girişinde ki ifade, "Recipientes ex parte altitenentis, felicis, magni generis, magni Soldani Turkie, domini Alatini Caicopadi, idest legatum suum gloriosum, familiarem eius.. (yüce, bahtiyar, kökeni soylu, Türkiye'nin büyük sultanı, efendi Alâeddin Keykubâd'dan onun şanlı elçisini kabul ettik), a quo recipientes nos scriptam conuentionem pacis Soldanee sue potestatis, id est chrusobolum eius superscriptum rubeis litteris, et inferius sigillatum aurea forma sui sigilli,...(…ki ondan efendisi sultandan gelen yazılı bir sulh muahednamesini, yani khrysoboulonu aldık ki o kırmızı harflerle yazılmış ve altında kendisinin altın mührüyle mühürlenmiştir)" ve sonraki ifade "...secundum tenorem chrusoboli bone memorie patris et fratris sui, et secundum tenorem chrusoboli eiusdem sue Soldanee dominationis... (...onlardan, merhum babasının ve kardeşinin ve kendisinin ferman hükmüne göre...)" Sultan ve ataları tarafından khrysoboulunun düzenlendiğini gösterir. Sonuç protokolünün kapanış ifadesi, "Que propria manu et ore super sancta Dei euanglia iuravit meus dispotatus, cum qua in presenti chrusobolosanguineis litteris scripsit mea dominatio, et forma sigillii nostri aurei inposita est, et sanguineo sirico sigillato (... bu fermanı efendim kendi eliyle ve Tanrının kutsal elçisinin huzurunda kırmızı harflerle yazdı ve altına bizim altın mührümüzü koydu ve kırmızı mühür mumuyla mühürledi)", Podestanın anlaşmayı ayrıca bir khrysoboulon düzenleyerek onaylamış olduğunu gösterir.³ Latinesini yazan kâtip, dokümanların özel formunun farkındaymış gibi, onların suretlerini genişletmenin uygun olacağını hissetmiştir. Venedik ve Müslüman güçler arasındaki diğer anlaşmalar ya *precepta* ya da *pacta* biçiminde idi.⁴

Konya'daki Selçuklu sultanlarının ferman ve belgeleri çeşitli şekillerde onayladıkları görülmektedir. Bazen bir imza biçimi olan tuğra kullanılmıştır⁵ ancak İbn Bibi sık sık Sultan'ın mühür

* Bu makalenin çeşitli yönleriyle ele alınmasında Dr. A. A. M. Bryer'a, Dr. Michael Rogers'a ve özellikle Prof. V. L. Menage'ye çok minnettarım.

** Makale M. E. Martin tarafından yazılıp *The English Historical Review*, Vol. 95, No. 375 (April, 1980), ss. 321-330'da yayımlanmıştır.

¹ Anlaşmanın metni *Liber Albus*'ta fos. 52-54'te korunmuştur. Anlaşma Doge Andreas Dandolo'nun emriyle derlenmiştir (1343-1354). Ayrıca *Liber Pactorum* I, fos. 243-244 ve II, fos. 258-260'da farklı versiyonları vardır. Anlaşma G. L. F. Tafel and G. M. Thomas tarafından yayımlanmıştır, G. F. L. Tafel and G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig*, (Viyana, 1856), ii. 221-5. Onların yayımladığı metin "*et despotis*" ifadesi dışında, *Liber Albus*'taki ile hemen hemen aynıdır, onda "imp(er)ij R(omanie)" ve "eiusdem(que) imp(er)ij" arasında yapılan protokolün dahil edilmediği görülür. Tafel and Thomas *Liber Pactorum*'daki versiyonunda bazı değişiklikler olduğunu ama bu değişikliklerin önemli ölçüde anlamı değiştirmediğini belirtmişlerdir. Anlaşma bir çok tartışmaya konu olmuştur; W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant* (Fransızca ed., Leipzig, 1923), i. 302-4; A. Schaube, *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiets* (Münih ve Berlin, 1906), ss. 221-2; O. Turan, *İslam ansiklopedisi'nde fasc. 63* (İstanbul 1955), 658-9; Aynı yazar (Türkçe çeviri ile) *Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar* (Ankara, 1958), ss. 121-46; T. Talbot Rice, *The Seljuks* (Londra, 1961), s. 103; C. Cahen, 'Le commerce anatolien au début du xiiie Siècle', *Mélanges Louis Halphen*, (Paris, 1951), ss. 96-97 ve *Pre-Ottoman Turkey* (Londra, 1968), ss. 165-6; I. Keykubâd'ın saltanatı hakkında çalışmalar için ayrıca bkz. H. Jansky, 'Selçuklu Sultanlarından I. Alaeddin Keykubad'ın emniyet politikası', *Zeki Velidi Togan'a Armağan*'da (*Symbolae in honorem Z. V. Togan*) (İstanbul, 1950-55), ss. 117-126; R. Fahrner, 'Alaeddin Keykubad' in Robert Boehringer, *eine Freundesgabe* (Tubingen, 1957), ss. 193-231, ve C. Cahen, *Encyclopaedia of Islam*'da (2. ed. B. Lewis ve diğerleri (Leiden ve Londra, 1954-), fasc. 73-74, ss. 817-18, bu eserde anlaşma ele alınmamıştır.

² Dönemin önemi için bkz. F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au moyen âge* (Paris, 1959), ss. 88-93, özellikle s. 89.

³ Anlaşmada khrosboulos kelimesi yedi kez geçer "Sirico" = "cum filo serico". Bizans imparatorluk belgelerinde ipek bir iplikle mühür yapıtırılması olağan bir yöntemdi. Tafel-Thomas, ii. 350. Anlaşmaların onaylanmasında kırmızı mürekkep kullanımı elbette bir Bizans uygulaması idi ve sadece Podesta tarafından değil, Latin imparatoru tarafından da benimsenmişti: R. L. Wolff, 'The Latin empire of Constantinople', *A History of the Crusades*'de, ed. K. M. Setton, ii (Filedelfiya, 1962), 190, ve aynı yazarın 'A new document from the period of the Latin empire of Constantinople: the oath of the Venetian podestá', *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves*, xii (1952) (= *Mélanges Henri Grégoire*, IV [Brüksel, 1953]), 560.

⁴ E. g. Tafel-Thomas, ii. 188-9 (*preceptum*), 272-3, 274-6 (*pacta*).

⁵ S. M. Stern, *Fatimid decrees* (Londra, 1964), ss. 149-51.

yüzüğünü zikretmiş ve bir seferinde bir belgeyi onaylama esnasında onun kullanımına değinmiştir.⁶ Sonraki Selçukluların Latin güçlere gönderilen tebligatta, khrysoboulonun eski Bizans İmparatorluk biçimini tercih ettikleri görülüyor. Khrysoboulonun Selçuklular tarafından kullanılması sadece bu anlaşma müzakeresinde değil en azından bir başka olayda da olmuştur. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev 1242/1243'te Konstantinopolis Latin İmparatoru II. Baldwin'e bir elçi heyeti gönderdiği zaman, elçi onun "khrysoboulon" ile mühürlenmiş itimatnâmelerini yanında taşıdı.⁷ Yine, Kıbrıs Kralı Hugh Lusignan'dan I. İzzeddin Keykâvus'a 1214 tarihli bir mektup, Sultan tarafından gönderilip Kral tarafından alınan "yeminli khrysoboulonlar"a (*ὄρκωμοτικῶν χρυσοβούλλων*) değinmektedir.⁸ Ancak bu vakada, "khrysoboulon" gerçek anlamından ziyade genel olarak resmî bir gönderiyi belirtmek anlamında kullanılmış olabilir, çünkü yazışmanın başka bir yerinde Sultan'ın iletişiminden basitçe ya "γράμμα" ya da "(ἐγ)γραφα" olarak bahsediliyor.⁹

Bilindiği kadarıyla bir Venedik podestası tarafından altın mührün kullanılması emsalsiz bir durumdur. Altın mühür Venedik Doge'u tarafından özel durumlarda kullanılıyordu. Örneğin Pietro Ziani 1210'da doğ iken, Epirus Despotu Mikhael Komnenos ile yapılan bir anlaşmayı onaylarken khrysoboulon değış tokuşu yaptılar. Doç, diğer zamanlarda sadece kurşun mühür kullanırdı.¹⁰ Podestanın mührü hakkında az şey bilinmektedir. Özellikle Haziran 1205'te Doç Enrico Dandolo'nun ölümü ile onun halefi Pietro Ziani'nin, 5 Ağustos 1205'te seçilmesi arasında geçen zamanda Konstantinopolis'te ilk podestanın, Marino Zeno'nun, seçilmesinden dolayı, podestalık makamı sahibi olan kişiye elbette muazzam yetkiler bahşetmiştir. Podesta en azından fasılalı olarak despot unvanına sahip çıkmıştır. Bu unvan ilk olarak İznik'te Theodoros Laskaris tarafından seçilmiş ve daha sonra Epirus hükümdarları tarafından kullanılmıştır.¹¹ Podestanın altın mührün kendi şanına yakışır olduğunu düşünmesine, İmparatorluk gücünün kendisi için naiplik ya da vekil olma imasıyla birlikte, bu unvan sebep olmuş olabilir. 11. ve 12. yüzyıllarda Bizans imparatorlarının Venediklilere imtiyaz olarak verdikleri bu belge sayesinde Podesta anlaşmanın sonunda "chrysobullum verbum" yani "chrysobullos logos" tanzim eden kişi olarak kendisini göstermektedir.¹² Burada bu belgeye Latin imparatoru tarafından değil, Venedikli bir görevli tarafından el konulmuştur. Podesta apaçık Selçuklu Sultanı üzerinde Venediklilerin gücünü artırmak için mevcut en yüksek diplomatik formu seçmiştir. Hiç şüphe yok ki Selçuklular Venediklilerin hesaba

⁶ H. W. Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi* (Kopenak, 1959), ss. 92-93, 101, 121; Anlaşmanın bir kopyası devlet arşivinde korunmaktadır, a.g.e., 67, 279.

⁷ II. Baldwin Kraliçe Blanche yazdığı bir mektupta bu konu hakkında şunları yazmıştır "Ipse Soldanus nuncium suum proprium una cum nostro cum solemnitate magna et exeniis pluribus ad nos misit: videlicet quendam potentiorum ac grandiorum de suis partibus Admiraldum, cum litteris de credulitate bulla sua aurea communitis (II. Baldwin sultana hediyeler ve altın mühürlü bir mektup götürmesi için bir Amir al görevlendirdiğinden bahsediyor)", A. Du Chesne, *Historiae Francorum scriptores* (Paris, 1639-49), V. 425. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konstantinopolis'te bir zamanlar sürgün idi ve orada Rûm teamüllerine aşına olmuş olabilir. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 115. Bizans'ın önemli ailesi olan Gabrades'in bir üyesi Keykubâd'ın elçisi olarak Papa IX. Gregory ve II. Frederick'e hizmet etmiştir, G. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della terra santa e dell'oriente francescano*, ii (Karaçi, 1906-), 298-9; A. A. M. Bryer, 'A Byzantine Family: the Gabrades', *University of Birmingham Historical Journal* xii (1970), 181. Selçukluların Rûm kâtipleri istihdamı ve Dânişmendlilerin Bizans mührü kullanımı hakkında bkz. Sp. Vryonis Jr. 'The Byzantine legacy and Ottoman forms', *Dumbarton Oaks Papers*, 23/24 (1969/70), 275 ve aynı yazarın, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Kaliforniya, 1971), s. 470.

⁸ S. P. Lampros, "H ἑλληνική ὁς ἐπίσημος γλωσσα τῶν σουλτανῶν, Νέος Ἑλληνομνήμων, v (Atina, 1908), 46: Türkçe çeviri Turan'da, *Türkiye selçukluları*, 139-43.

⁹ Lampros, ss. 46, 48 ve 51.

¹⁰ Epirus ile yapılan anlaşma hakkında bkz. Tafel-Thomas, ii. 119-20; 1259'da bir belgede Doç'un adı yazıldıktan sonra altın mühür kullanıldığı bilinmektedir, a.g.e. iii. 31. Doç tarafından kurşun mühür kullanımı hakkında bkz. a.g.e. ii. 175, 180.

¹¹ Podesta ile ilgili Wolff yukarıda iki esere atıfta bulunmuştur, s. 322 n. 1 [s. 2]; Ayrıca bkz. Thiriet, *Romanie vénitienne*, ss. 79-81, 88-93 ve S. Borsari, *Studi sulle colonie veneziane in Romania nel xiii secolo* (Napoli 1966), ss. 88-91. Despot unvanını kullandığı bilinen ilk Podesta Jacopo Tiepolo'dur. Wolff, 'A new document', s. 560; ayrıca bkz. V. Lazzarini, 'I titoli dei dogi di Venezia', *Nuovo archivio veneto, nuova serie*, v (1903), 271-311, özellikle 297. Ailesinin birkaç üyesi podestalık görevi üstlenmiş olan Podesta Quirinni soyadına bir mühür şu kişiler tarafından yayımlanmıştır, G. Schlumberger, F. Chalandon ve A. Blanchet, *Sigillographie de l'orient latin* (Paris, 1943), s. 209. Kullanılan malzeme belirtilmemiş ama kaynak balmumu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ve T. Bertelé, 'Moneta veneziana e moneta bizantina', in A. Pertusi (ed.) *Venezia e il levantefino al secolo xv* (Floransa, 1973), s. 16 n. [?] tarafından belirtildiği gibi kurşun değildir. Tafel-Thomas tarafından bir Podesta mühründen bahsedilir ama tarif edilmez, [Tafel-Thomas] i. 574.

¹² E. g. Tafel-Thomas, i. s. 115-124. Khrosboulos, Selçuklularla yapılan anlaşma müzakeresinden birkaç ay önce İznik imparatorunun Venedik podestasına verdiği tavizler vasıtasıyla Podesta tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Tafel-Thomas, ii. 205-7. 1234 yılına gelindiğinde Giritliler Doge'den taviz olarak onlara bir khrysoboulon (grissovolum) göndermesini istediler. Onlar açık bir şekilde Doge'un da eski Bizans efendilerinin idari uygulamalarına devam etmesini beklediler, Tafel-Thomas, ii. 325; "chrysobullos logos"un biçimi hakkında bkz. F. Dölger ve J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre* (Münih, 1968), ss. 117-25.

katılması gereken bir güç olduğunun zaten farkına varmıştı. Mısır Sultanı'nın da Konstantinopolis'in etkin hükümdarı olarak Latin İmparatoru yerine zaman zaman Doge'u kabul ettiği görülmüştür.¹³

Belge bir tarihleme tertibi ile açılıyor “Anno domini Dei et Saluatoris nostri Jhesu Cristi (Tanrının ve kurtarıcımız İsa'dan sonra ... yılında)” ama doğrusu yıl belirtilmemiştir. Ana metinde verilen tarih sekizinci indiksiyon, [birçok Antik ve Ortaçağ sistemlerinde kronolojik bir birim olarak kullanılan on beş yıllık döngü] yani Mart 1220'dir ki sekizinci indiksiyon Eylül 1219'dan Eylül 1220'ye uzanır. Bu tarih Tafel and Thomas tarafından verilmiş ve genel olarak kabul görmüştür.¹⁴ Ancak bu Mart 1220 tarihi, I. Alâeddîn Keykubâd'ın tahta çıkış tarihi ile bağdaşmaz, çünkü dönemin kaynaklarında onun 1220 yılının sonunda tahta yeni çıktığı yer almaktadır. Alâeddîn Keykubâd'ın bu tahta çıkma tarihi İbn Bibi'nin Kronik'inin H. W. Duda tarafından yapılan Almanca çevirisinden alınmış görünüyor ki onda Alâeddîn Keykubâd'ın selefi I. İzzeddîn Keykâvus'un ölüm tarihi 4 Şevval 617/2 Aralık 1220'dir. Duda Keykâvus'un türbesinin üzerinde bu tarihi onaylayan bir yazıtta değinir.¹⁵ Ancak, V. L. Menage I. Keykubâd dönemine ait olduğu kesin olan 616 yani 19 Mart 1219-7 Mart 1220 tarihli iki gümüş sikkenin varlığına dikkat çeker ki bunlar Keykubâd'ın en azından 1220 yılı Mart ayının ilk haftasında halihazırda sultan olduğunu kanıtlamaktadır. Menage ayrıca Duda'nın çevirisinde verilen bu tarihi incelemiş ve ona göre bu tarih İbn Bibi'nin eserinin 1281 tarihli orijinalinde değil, sadece 1284/1285 tarihli özetinde bulunmaktadır ve yazıt Keykâvus'un ölümünün değil türbenin tamamlanmasının anıdır.¹⁶ Jacopo Tiepolo'nun Aralık 1219'dan Haziran 1220'ye kadar Konstantinopolis'te podesta olduğu bilindiğine göre, Mart 1220 tarihi de onun resmî görev süresinin içerisindeydi.¹⁷ Bu *Liber Albus* metninde verilmiş olan tarihle aynıdır ve sonuç olarak hem Selçuklu hem de Venedik kaynaklarında verilenlerle uyumludur.

Bu anlaşma, Konstantinopolis'te Venedik podestası ve Konya sultanları arasında 13. yüzyıldan önceki iki anlaşmanın şartlarını yeniler. Ama bu anlaşmalardan önce bile Venedik ve Türkler arasında birtakım ticari ilişkilerin olduğunu varsaymak mantıklıdır. Aleksios Komnenos 1082/1084 khrysoboulonunda imparatorluk çapında Venediklilere ticaret serbestisini kabul etti ve bu bahiste yaklaşık otuz iki yerleşim yeri belirledi çünkü büyük ihtimalle bu yerler, kendi görevlilerinin Venediklilerle en çok karşılaşma ihtimali olan yerlerdi.¹⁸ Bu yerleşim yerleri arasında Khios, Abydos, Strobilos vardı. Türklerin 1090'da Khios ve Abydos'u işgal ettiği ve 1103'te Strobilos'u tahrip ettiği bilindiğinden¹⁹ Venedikliler ve Türkler arasında da bazı temasların gerçekleşmiş olması mümkündür: muhakkak 12. yüzyılda böyle bir temas için pek çok fırsat meydana gelmiş olmalıdır. Yine khrysoboulon formunda daha önce yapılan iki anlaşma I. Keykubâd'ın babası ve kardeşine atfedilmektedir. Babası 1205 ve 1211 yılları arasında ikinci kez sultan olan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'dir: Kardeşi onun halefi olan I. Keykâvus'tur. Böylece görünen o ki Keykubâd, tahta çıkışından hemen sonra, tıpkı eskiden bir Bizans imparatorunun ölümünden sonra Venediklilerin onun halefine imtiyazlarının onaylanması için başvurmaları gibi, önceki anlaşmaları onaylamıştı. Yenileme için yapılan böyle bir başvuru normal prosedürdü ve bu bir hükümdarın ölümünde mallarının aniden gasp edilmesine karşı bir teminattı.²⁰ Ancak bu örnekte sultanın huzurunda ricacı olarak görünen Venediklilerden ziyade sultanın podestaya elçiler göndermiş olduğu görünüyor. Dahası Selçuklularla yapılan bu anlaşmalar, Venedik ve Bizans imparatorları arasında süre sınırı olmaksızın yapılan anlaşmaların aksine, yalnızca iki yıllıktı. O zaman önceki anlaşmanın sona ermesi üzerine yenileme başvurusu yapmak gerekli olmuş olabilir. Bu kısa süreli anlaşmalar dikkat çekici değildir; hem Venediklilerin hem de Türklerin sınırlı süreli anlaşmaları on ikinci

¹³ Tafel-Thomas, ii. 190.

¹⁴ *a.g.e.* ii. 221; Dandolo, Pietro Ziani'nin Doge'luk görevinin on dördüncü yılında yani Ağustos 1218-Ağustos 1219 döneminde anlaşmadan kısaca bahseder. O, belki de bundan dolayı Ağustos 1219 tarihine Laskaris'le yapılan anlaşmayı aynı cümlede kaydeder. A. Dandolo, *Chronica per extensum*, ed. E. Pastorello in L. Muratori, *RISS*, xii (Bologna, 1938), 281. Thiriet, *Romanie vénitienne*, 89, n. I, tarih olarak Ekim 1219'u verir.

¹⁵ Duda, *Ibn Bibi*, 90; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 132, Cahen, *The Encyclopaedia of Islam* (İngilizce metin)' fascs. 73-74'de, Keykâvus'un ölümü için “1220 sonu” tarihini verir. Burada Keykâvus'un “618/1220'nin sonunda” öldüğü söylenir ve Keykubâd'ın tahta çıkma tarihi olarak, 618/1220 tarihi verilir, ss. 813, 817. Burada Cahen'in 618 diye bahsettiği yıl aslında 25 Şubat 1221 olmalıdır. Bu tarih Fransızca metin *Encyclopédie de l'Islam*, fasc. 73-74, sayfa 846'da 14 Şubat 1222 olmasına rağmen doğru değildir, çünkü Keykâvus'un ölüm tarihi 1221'dir.

¹⁶ Bu noktalar bana Profesör Menage tarafından son zamanlarda yazılan mektuptandır, sikkeler İsmâil Gâlib tarafından yayımlanmıştır. İsmâil Gâlib, *Takvîm-i meskûkât-i sekcukiyye* (İstanbul, 1309/1891-2), s. 26.

¹⁷ Tafel-Thomas, ii. 215-21: Wolff, ‘A new document’, 560.

¹⁸ Tafel-Thomas, i. 51-54.

¹⁹ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 81; P. Wittek, *Das Fürstentum Mentesche* (İstanbul, 1934), s. 3.

²⁰ Uygulamanın yenilenmesi örneği için, *Historia Ducum Veneticorum* ed. Simonsfeld, *MGH, SS*, xiv (1846), 73'de ve Dandolo, s. 232'de tarif edildiği gibi İoannes Komnenos'un 1118'de tahta çıkmasını takip eden olaylara bakmak gerekir. Gasp korkusu 1225 yılında Venedik ve Halep hükümdarı arasında yapılan anlaşmada kendisini gösteriyor. Tafel-Thomas, ii. 257.

ve on üçüncü yüzyıllardan bilinmektedir.²¹ Cahen, Keykubâd ile yapılan anlaşmanın sadece iki yıllık olmasına rağmen, muhtemelen az çok üstü kapalı bir şekilde yenilenmiş olduğunu öne sürmüştür.²² Gerçekten Filippo Iuliano adında bir Venedik elçisinin Konya'da olduğu bilinmektedir ki orada Latin imparatorunun baylosu Narjot de Toucy tarafından gönderilen bir elçilik heyetinin üyesi olan bir başka Venedikliyle, Marco Longo ile karşılaştı. Iuliano, Longo'nun hediye zırh ve silahları Sultan'a sunduğunu biraz öfkeyle kaydetmiştir.²³ Ne yazık ki Iuliano'nun elçiliğinin amacı kaydedilmemiştir ama o Podesta'nın değil Doç'un elçisi idi. 1220'lerin başlarına kadar, Selçuklular ile ilişkileri muhtemelen Podesta'nın yürüttüğü çıkarımı yapılacaktır ama bu tarihten sonra Doç görüşmeleri kendi üstüne aldı.²⁴ Mart 1207 yılında Sultan, eskiden Bizans'ın hizmetinde olan Toskana'lı bir maceracı, Aldobrandini'den Antalya'yı aldığı ve 1209'da Venedik bir ateşkes düzenlenmesinde Latin imparator ve Sultan arasında aracı olarak hareket ettiği için I. Keyhüsrev ile ilişkili imtiyazlara daha kesin bir tarih vermek mümkün olabilir.²⁵ Venediklilerin bu fırsatı sultanla yeni fethedilen limana erişimlerini ve ticari çıkarlarını güvence altına alacak bir anlaşmayı görüşmek için kullandıkları tahmininde bulunmak cezbedicidir. Antalya'dan başlayan güzergâhlar Küçük Asya platosu boyunca uzanmaktaydı ve o, Rodos, Kıbrıs, Laiazzo ve Suriye limanları ile alışveriş yapan Venedikli tüccarlar için elverişli bir uğrak limanıydı.²⁶ 1221 yılında Kalonoros (Alanya)'un ve sonradan bölgedeki diğer kıyı şehirlerinin Selçuklular tarafından ele geçirilmesi imtiyazların değerini daha çok arttırmıştır.²⁷ 1214 yılında kuzeyde Sinop'un alınması Selçuklulara Venedikli tüccarların zaten aktif oldukları Karadeniz'e kalıcı bir pazar vermiştir.²⁸

Anlaşmanın ticari, adli hükümlerini ve bunların sonuçlarını şimdi ayrıntılı olarak ele almak gerekir. Bu anlaşmaya göre; Venedikli tüccarların ödeyecekleri vergi miktarları, malların birtakım tamamen muaf kategorileri hariç, yüzde iki standart oranda olacaktır. Bu anlaşmada her iki tarafın tebaasının ve gemi batması veya diğer talihsizlik durumlarında onların mallarının güvenliği konusunda karşılıklı güvenceler kabul edilmiştir. Ayrıca Venedikliler Sultanın topraklarında bazı adli imtiyazlardan da faydalanacaktı.

Yüzde ikilik standart bir oranda vergi ödemesi şartı çok değerli bir imtiyazdı. Venedikliler, Latin İmparatorluğunda ve Epirus, İznik ve daha sonradan küçük Ermenistan²⁹ gibi bazı diğer Hıristiyan devletlerde gümrüksüz ticaret yapmalarına rağmen *ad valorem* yüzde iki oranı son derece düşüktü. Cahen, normal vergi oranının en azından yüzde on olduğunu düşünür.³⁰ Halep ile 1207/1208 yılında yapılan Venedik anlaşmasında, genel oran yüzde on iki idi. Bu oran 1225'te yüzde altıya düşürülmüştür.³¹ Bu dönemde düşük gümrüğe yönelik genel bir eğilim vardı. Yüzde iki gibi böyle düşük oranda bir ödeme başka bir yerde çok nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşük oranda vergiye örnek olarak, 1217'de Guy, Byblos lordu olduğu zaman Venedikliler tarafından ödenecek vergiyi yüzde dört ve dört *quarroblas*'tan yüzde iki ve iki *quarroblas*'a düşürmüştü.³² Sistemin basitliği, diğer Müslüman

²¹ Dandolo ss. 229-303'de bu uygulamalara pek çok örnek verir. 1283 yılında Bizans mahkemelerinde Venedik elçisine yedi ve on yıl arasında anlaşma yürütme yetkisi verildi R. Cessi, *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia* (Bologna, 1932-1950), iii. 49-54. Selçuklu-Kıbrıs anlaşması sadece üç yıl için geçerli idi, Lampros, s. 48.

²² Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 166.

²³ Cessi, *Deliberazioni*, i. 208. Iuliano'nun Doğu Akdeniz ile daha önceden herhangi bir ilişkisi olduğu bilinmemektedir. F. Iuliano 1227 yılında Chioggi'da Podesta iken Venedik'te bir olaya şahit olmuştu, *a.g.e.* 185, 190.

²⁴ Doç 1207-1208 ve 1225 yılında Halep ile yapılan müzakereleri de kendi yönetti. Tafel-Thomas, ii. 64, 256.

²⁵ Duda, *Ibn Bibi*, 44-46; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 120; Antalya 1210 ve 1216 yılları arasında Franklar tarafından bir süre yeniden işgal edildi. Duda, ss. 61-64; S. Lloyd ve D. S. Rice, *Alanya ('Ala'iyya)* (occasional publication of the British School of Archaeology in Ankara, 1958), s. 52; Venediklilerin aracılığı için bkz. E. Gerland, *Geschichte des Lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel* (Homburg v.d. Höhe, 1905, rpt. Darmstadt, 1966), i. 211.

²⁶ Venedikliler Suriye'den anlaşma metninde söz etmiştir. Bizans döneminde Antalya'da Venediklilerin varlığı için bkz. R. Morozzo della Rocca and A. Lombarda, *Documenti del commercio veneziano nei sec. xi-xiii* (Turin, 1940), no. 90. Venedik deniz kanunları hâlâ Antalya ve İskenderiye arasında sefer yapan Venediklilere atıfta bulunur. Tafel-Thomas, iii. 430-1; ayrıca bkz. Heyd, i. 303; Küçük Asya boyunca güzergâhlar hakkında bkz. Cahen, 'Commerce anatolien', ss. 91-93, 95-96; Lloyd & Rice, ss. 44-45; K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13 Jahrhunderts* (Berlin, 1961).

²⁷ Duda, *Ibn Bibi*, 104-109; Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 133.

²⁸ Duda, *Ibn Bibi*, 64-69; Morozzo della Rocca and Lombarda, *Documenti*, nos. 478-479 ve 541.

²⁹ Tafel-Thomas, ii. 121-2, 206 ve 426-7. Ermenistan'da bazı metal sınıflarında gümrük hâlâ yurt dışındaki Venediklilerin ödediği kadar ödenecekti

³⁰ Cahen, 'Commerce anatolien', 96; *Pre-Ottoman Turkey*, s. 169.

³¹ Tafel-Thomas, ii. 65, 257. Daha düşük vergiye doğru genel bir eğilim vardı: cf. J. Riley-Smith, 'Government in Latin Syria and the commercial privileges of foreign merchants' D. Baker'de (ed.) *Relations between east and west in the middle ages* (Edinburgh, 1973), ss. 110, 113 ve 117.

³² Tafel-Thomas, ii. 196-197; "Quarrobla"=*keration* (kelime aslında bir keçiboynuzu tohumu ağırlığı ifade eder); Bir *keration* bir *solidus*'un 1/24 idi. Fraksiyonel yüzdeler yaygın olarak *keratia* ile ifade edilirdi. Tafel-Thomas, ii. 398; Riley-Smith, s. 130, n. 113.

devletlerde tarifelerin ayrıntılı sınıflandırılmış sistemine kıyasla hemen hemen daha az değerliydi. Ama bu Selçuklu imtiyazı ticari işlemleri büyük ölçüde kolaylaştırmış olmalıdır. Doğu Akdeniz'deki ticaret tarihi için erken ve çağdaş kaynaklar sık sık, yetkililer tarafından yapılan tacizlerin ve yükümlülükler hakkındaki tartışmaların tüccarları vergilerin kendileri kadar bezdirdiği ve tüccarlar ve yöneticiler arasındaki ilişkileri tehlikeye düşürdüğü izlenimini vermekteydiler.³³

Anlaşma Venediklilere tahıl, inci, değerli taşlar ve hem işlenmiş hem de işlenmemiş altın ve gümüş üzerindeki ödemededen tam muafiyet vermişti. 13. yüzyılın başlarında Anadolu'da hem İznik İmparatorluğu hem de Selçuklu topraklarında³⁴ tarımın iyileştiğinin görülmesine rağmen yüzyılın sonuna kadar Selçuklular tarafından tahılın ihracatına başka hiçbir atf görülmemektedir ki o zaman Canale, Türkler 1268'deki kıtlıkta birçok başka halkla birlikte Venedikliler için tahıl tedarik ettiğinden bahseder.³⁵ Sonraki yüzyılın ilk yarısında yazan Pegolotti, tahılın Anadolu'dan batıya ihraç edildiğini ima eder.³⁶ Belki de tahıl fazlasının ticaretini teşvik etmek için sultanlar Venediklilere onu gümrüksüz taşımalarına izin vermişti. Büyüyen Venedik şehrine tahıl ithalatı, Venedik yetkililerinin zihinlerinde önemli bir düşüneydi.³⁷

Diğer kategorilerde muafiyetler verilmesi-inciler, kıymetli taşlar, altın ve gümüş- bazı durumlarda bunların para birimi yerine kullanılması ile açıklanabilir. Örneğin Pololar, hem bir değişim aracı hem de bir değer muhafızı olarak mücevher taşımışlardı.³⁸ Müslüman güçlerle yapılan anlaşmalarda inci ve kıymetli taşlar ve metaller genelde vergi ödemelerinden muaf tutulmuş veya bunlar için özel bir vergi oranı belirlenmişti.³⁹ Bu muafiyetler ve düşük standartlaştırılmış vergi oranları ile birlikte Venedikliler, Selçuklu topraklarında rakipleri karşısında bir avantaj sağlamış olmalıdır.⁴⁰

Diğer maddeler, Türk sularında kaza yapan veya Türk limanlarına sığınan Venedik gemilerine koruma sağlayacaktı. Venedikli olmayan gemilerde bulunan Venedikli tebaaya da benzer bir koruma vaat edilmişti. Türklerin eline düşen Venedikli olmayan hacılar bile serbest bırakılacaktı. Karşılıklı hükümlerde Venediklilerin eline düşen Türkler için de benzer güvenceler vardı ve Venedikliler Türklerin ölümü halinde mallarını korumayı ve Venedik yetkisi altındaki yerlerde hırsızlık yoluyla Türklerin uğrayabileceği zararları telafi etmeyi taahhüt etmişlerdi. Benzer hükümler dönemin diğer bazı ticari anlaşmalarında da yer alırken 1220 yılı anlaşmasında verilen taahhütler alışılmış olandan daha geniş idi. Venedikli tüccarlara sağlanan güvenlik derecesi, Selçuklu ülkesinde ticaret yapmak için onları teşvik etmiş olmalıdır.⁴¹ Venediklilerin ellerine geçen gemilerde bulunan Türklerle vaat edilen koruma,

Gelecek yüzyılın ilk yarısında Pisalılar Pera'da ticaret yaparken sadece yüzde iki vergi ödediler. B. Pegolotti, *La pratica della mercatura*, ed. A. Evans (Cambridge, Mass., 1936), s. 41. 41.

³³ Tarifelerin daha karmaşık sistemlerinin örnekleri 1153 yılında Venedik ve Antakya arasındaki anlaşmalara bakılarak bulunabilir (Tafel-Thomas, i. 133-5), 1229'da Venedik ve Saone bölgesinin Müslüman yöneticisi arasında yapılan anlaşma için bkz. (*a.g.e.* ii. 272-3) 1207/1208 ve 1229 yılında Venedik ve Halep arasında yapılan anlaşma için bkz. (*a.g.e.* ii. 62-66 ve 274-6). I. Aleksios "bullos" verme yoluyla Venediklilere (*a.g.e.* i. 51-54), toplam vergiden muafiyet verdi ancak Venedikliler tüm vergileri listeye aldıktan sonra vergi ödememeyi önerdiler, böylece çeşitli vergilerin yükümlülükleri konusunda anlaşmazlıklar kolayca ortaya çıktı. Beyrut Lordu İbelinli Jhon farklı kategorilerdeki malların statüsü konusunda anlaşmazlıkları önlemek için 1220'de beklediği gibi imtiyaz vererek birtakım vergiden muaf malların sınıflandırılmasını kesinleştirdi (*a.g.e.* ii. 232-4). 13. yüzyılın başlarında Mısır ile bir anlaşma da haksız gasplar konusunda endişeler belirtiliyor (*a.g.e.* ii. 185-187). Geçiş ücretleri karmaşıklığından kaynaklanan sorunlar ve kaçakçılık girişimleri için bkz. G. Rouillard, 'Les taxes maritimes et commerciales d'après les actes de Patmos et de Lavra', *Mélanges Charles Diehl*, i (Paris, 1930), 277-89, özellikle 288-9; C. Cahen, *La Syrie du nord à l'époque des croisades* (Paris, 1940) ss. 477-8 ve 'Douanes et commerce dans les ports méditerranéés de l'Égypte médiévale d'après le Minhadj d' Al-Makhzumi', *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vii (1964), 217-234 özellikle 242 ve 291 ve Riley-Smith, ss. 113 ve 117.

³⁴ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, ss. 169; M. Angold, *A Byzantine government in exile: government and society under the Lascarids of Nicaea* (Oxford, 1975), ss. 103-4, 116; Selçuklular 1243 yılında başlayan Moğol istilasından sonra İznik İmparatorluğundan tahıl ithal etmişlerdir.

³⁵ Martin da Canal, *Les estoires de Venise* ed. A. Limentani (Floransa, Civiltà veneziana, fonti e testi, xii, serie terza, 3, n.d.), ss. 326-9.

³⁶ Pegolotti, ss. 56, 58.

³⁷ 1210'da Arta [Epirus] Despotu, Venedik'e sınırsız tahıl ihracatı izni verdi, Tafel-Thomas, ii. 122. Venedik için Girit'in önemli olması, sadece coğrafi konumundan dolayı değil ayrıca tahılı içindi. *a.g.e.*, ii. 132, 140, 163, 245; Thiriet, *Romanie vénitienne*, s. 137.

³⁸ *The Book of Ser Marco Polo*, ed. H. Yule (London, 1871), i. 2. Ayrıca bkz. Bertelé, 1973: 4.

³⁹ Tafel-Thomas, ii. 64, 339, 452 ve 487.

⁴⁰ Bu rakiplere anlaşmada adı geçen Pisalıların ayrıca Provençallar ve Cenevizlilerin de dâhil olduğu bilinmektedir. Heyd, i. 303.

⁴¹ Kazaya uğrayan gemiyi yağma hakkı imtiyazları garanti edildi. bkz. Usamah ibn-Mundiqlh, *Kitâb al-I'tibâr*, trans. P. K. Hitti, *Memoirs of an Arab-Syrian gentleman* (Beyrut baskısı, 1964), s. 61; Batık durumunda koruma sağlayan anlaşmaların örnekleri için bkz. Tafel-Thomas, i. s. 87, 134; ii. 122, 206, 232, 273, 276, 484. Selçuklu-Kıbrıs anlaşmasında, batık durumunda koruma sözü verildi ama böyle bir korumanın olağan dışı olduğu ima edildi. Lampros, s. 49. Diğer anlaşmalarda hükümdarlar, batık haklarını tam veya kısmi olarak saklı tutmuşlardı, örneğin 1271'de Ermenistan III. Leo (Tafel-Thomas, iii. 116). Halep hükümdarı 1225'deki

muhtemelen Alanya'daki (eski Kalonoros) meşhur tophanenin inşası gibi, Türklerin denizcilik işlerine artan katılımını yansıtmaktadır.⁴²

Anlaşmaya göre, Sultan kendi ülkesindeki Venediklilere bazı adli imtiyazlar da vermişti: Venedikliler ve diğer Latinler arasında ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlıkta -Pisalılar ismen anılırlar-dava silahla saldırı veya hırsızlık değilse, hüküm ilgili Venedik yetkilileri tarafından verilecekti. Bu vakalarda hüküm Sultanın mahkemesinde verilecekti. Bu madde yalnızca Latinleri ilgilendiren ticari davaların Venedikliler tarafından karara bağlanmasını sağlamıştır. Venedikliler benzer bir avantajı başka hiçbir yerde elde etmemişlerdi; sık sık özel yasal imtiyazlardan faydalanmalarına rağmen, bu imtiyazlar başka durumlarda sadece Venediklilerin kendileri arasındaki, Venedik mahallelerinde yaşayanlar arasındaki veya imtiyazı veren hükümdarın tebaası ve Venedikliler arasındaki ihtilafların çözümüne genişletildi.⁴³ Bu anlaşmayla Venedikliler tarafından rakiplerine karşı sağlanan bu hukuksal mevki, kendi kolonileri dışında Doğu Akdeniz'de faydalandıkları her şeyden daha üstündü. Ancak bu anlaşma Venediklilere ne mülkiyet hakkı ne hem Hıristiyan hem de Müslüman pek çok doğu şehrinde sahip oldukları gibi *fondaco*, değirmen, kilise veya hamam sahipliği veriyordu⁴⁴; ne de Venediklilerin Halep'te faydalandıkları gibi herhangi bir teminat bulunmaktaydı ki orada Venedik tüccar topluluğu, üyelerinden birinin suçları yüzünden cezalandırılmıyordu.⁴⁵

Akdeniz güçleri tarafından yapılan ticari anlaşmaların hükümleri tafsilatlarıyla yorumlamak sık sık keyfi, karışık ve zor görünür. Onlar muhtemelen sıkı pazarlık sonrasında ulaşılan uzlaşmaları temsil etmektedirler. Bu anlaşma Venediklilere oldukça uygun gümrük vergileri, güvenlik ve güçlü bir yasal pozisyon vermiştir: Kısacası tavizlerin yeni pazarlara girmek isteyen tüccarlara fayda sağlama ihtimalleri nispeten çok yüksektir. Mülkiyet haklarının olmaması ve Venedikliler arasında uyuşmazlıkların çözümü için açık bir hüküm bulunmaması ve topluluğun üyelerinin eylemleri için misilleme yapılmasına karşı korunmaması, Selçuklu topraklarında Venediklilerin sayısının çok az olduğunu ve yarım yamalak yerleşmiş oldukları görüşünü destekler. Onlar şimdilik başka yerlerde çok ısrarlı bir şekilde peşinde koşulan ve elde edilen toplumsal ve mülki haklara ihtiyaç duymuyorlardı. Eğer anlaşma Venediklilerin Selçuklu pazarlarını sömürmeye hazır olarak gösterirse, şüphesiz Türkler tarafından da aynı şekilde kabul edilebilirdi. Bütün doğu hükümdarları topraklarından geçen ticaretten büyük oranda kazanç sağlamışlardı ve Selçukluların hükümdarları da hâkim oldukları yerlerde ticari faaliyetleri teşvik etmek ve desteklemekle çoğu kişiden daha fazla ilgililerdi.⁴⁶

Birmingham Üniversitesi

KAYNAKÇA

- Angold, M. (1975). *A Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Lascarids of Nicaea*. Oxford: Oxford University Press.
- Bertelé, T. (1973). *Moneta Veneziana e Moneta Bizantina. Venezia e il Levantefino al Secolo*, 0(15), 3-146.
- Borsari, S. (1966). *Studi Sulle Colonie Veneziane in Romania nel XIII Secolo*. Napoli: Università di Napoli.
- Brand, C. M. (1968). *Byzantium Confronts the West*. Cambridge: Mass.

anlaşmada daha önce yüzde on beş olan kazaya uğrayan gemiyi kurtarma oranını olduğu gibi bırakmıştır. Tafel and Thomas, ii. s. 257.

⁴² Lloyd and Rice, ss. 16-18; Cessi, iii. s. 125.

⁴³ 1123'teki *Pactum Warmundi*, Venedikliler arasındaki ticari davaları ve Venedikli davalının Venedikli mahkemesinde olduğu davaları belirlemişti ama bir Venediklinin kraliyet mahkemesine davacı olduğu davaları saklı tuttu, Tafel-Thomas, i. s. 87. Ermenistan'da II. Leo 1201'de ayrıcalık olarak kraliyet mahkemesinde Venedikliler ve diğerleri arasındaki tüm davaları ayırdı, *a.g.e.* i. s. 384. Ayrıca 1198 yılında da III. Aleksios Angelos tarafından Konstantinopolis'te Venediklilere imtiyazlar verildiği görülür, Tafel-Thomas, 273-6, ve yorumları C. M. Brand, *Byzantium confronts the west* (Cambridge, Mass., 1968), ss. 202-3. Saone bölgesindeki Venediklilerin iç anlaşmazlıkları kendi aralarında halletme hakları vardı, Tafel-Thomas, ii. 273. Antakya'da Venediklilerin davalı olarak görüldüğü durumlardaki tüm davalar kendi mahkemelerinde çözüldü, *a.g.e.*, i. s. 134. Raporunda, 1243'te Suriye'deki Venedik *bailli*, Tire'nin Venedik mahallesindeki Venedikli olmayanları yargılama hakkını cesurca onayladı, *a.g.e.*, ii. 358. Ancak Beyrut'ta İbelinli John tüm ceza davalarında yargı yetkisini korudu, *a.g.e.*, ii. 231.

⁴⁴ Örneğin bir Hıristiyan kenti olan Acre, *a.g.e.*, i. 85 ve bir Müslüman kenti Halep. *a.g.e.*, ii. s. 65, 276.

⁴⁵ *a.g.e.*, ii. 276.

⁴⁶ J. Riley-Smith, *a.g.e.* ticareti teşvik eden Latin Suriye hükümdarından bahsetmektedir. İbn Bîbi Selçuklu sultanlarının ne kadar sık ticari güdülerden yola çıkarak davrandıklarının farkındaydı, *e. g.* (trans. Duda), ss. 44-46, 68, 130-2, 138-9 ve 142-3. Ayrıca bkz. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, ss. 122-3 ve 126.

- Bryer, A. A. M. (1970). A Byzantine Family: The Gabrades c. 979-c. 1653. *University of Birmingham Historical Journal*, 12(2), 164-187.
- Cahen, Claude. (1954). *The Encyclopaedia of Islam* İçinde. fasc. 73-74, 817-818. Leiden and London: Brill.
- Cahen, Claude. (1964). Douanes et Commerce dans les ports méditerranéés de l'Égypte Médiévale d'après le Minhadj d' Al-Makhzumi. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 7(1-3), 217-314.
- Cahen, Claude. (1940). *La Syrie du Nord à L'époque des Croisades*. Paris: Publications de l'Institut français du Proche-Orient.
- Cahen, Claude. (1951). 'Le Commerce Anatolien au début du xiiie Siècle', *Mélanges Louis Halphen*. 91-101.
- Cahen, Claude. (1968). *Pre-Ottoman Turkey*. Londra.
- Canal, Martino da. (1973). *Les Estoires de Venise*. Florence: Olschki.
- Cessi, Roberto. (1950). *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*. Bologna.
- Chesne, A. Du. (1639-1949). *Historiae Francorum Scriptores*. Paris.
- Dandolo, A. (1938). *Chronica per Extensum*. Bologna.
- Dölger, F. and Karayannopulos, J. (1968). *Byzantinische Urkundenlehre*. Münih.
- Duda, H. W. (1959). *Die Seltshukengeschichte des Ibn Bibi*. Kopenak: Cambridge University Press.
- Erdmann, K. (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13 Jahrhunderts*. Berlin.
- Fahrner, R. (1957). *Alaeddin Keykubad*. Robert Boehringer Eine Freundesgabe. Tübingen, 193-231.
- Gerland, E. (1905). *Geschichte des Lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel*, (1. Cilt). Hamburg: Wissenschaftliche Buchges.
- Golubovich, G. (1906). *Biblioteca Bio-bibliografica Della Terra Santa e Dell'oriente Francescan*, (2. Cilt). Karaçi.
- Heyd, W. (1923). *Histoire du Commerce du Levant*. Leipzig.
- Historia Ducum Veneticor (1846). (14. Cilt). (ed. H. Simonsfeld). (Yayın yeri yok). MGH.
- İsmâil Gâlib. (1309/1891-1892). *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkîyye*. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Jansky, H. (1950-1955). *Selçuklu Sultanlarından I. Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası. Zeki Velidi Togan'a Armağan (Symbolae in Honorem Z. V. Togan)*. İstanbul: Maarif Basımevi. 117-126.
- Lampros, S. P. (1908). 'H ελληνική ός έπίσημος γλωσσα τών σουλτανών. Νέος Έλληνομνήμων, Atina.
- Lazzarini, V. (1903). *I titoli dei Dogi di Venezia*. Nuovo Archivio Veneto, Nuova Serie, V. 271-311.
- Lloyd, S. & Rice, D. S. (1958). *Alanya (Ala'iyya)*. London: Occasional Publication of the British School of Archaeology in Ankara.
- Marco Polo. (1871). *The Book of Ser Marco Polo*, (1. Cilt). (Çeviren. Henri Yula). Londra.
- Pegolotti, Francesco Balducci, (1936). *La Pratica Della Mercatura*. Cambridge: The Intelligencer Printing Co.
- Riley-Smith, J. (1973). Government in Latin Syria and the Commercial Privileges of Foreign Merchants. *Relations Between East and West in the Middle Ages*. Edinburgh.
- Rice, Tamara Talbot. (1961). *The Seljuks in Asia Minor*. Londra: T&H.
- Rocca, R. Morozzo Della & Lombardo, A. (1940). *Documenti del Commercio Venetiano Nei Sec*, (12. 13. Cilt). Turin.
- Rouillard, G. (1930). *Les Taxes Maritimes et Commerciales D'après les Actes de Patmos et de Lavra*. Mélanges Charles Diehl, 1. Paris.
- Schaube, Adolf. (1906). *Handelsgeschichte der Romanischen Völker des Mittelmeergebiets Bis Zum Ende der Kreuzzüge*. Münih und Berlin: Druck und Verlag Von R. Oldenbourg.
- Schlumberger, G. L. F. and Chalandon, Blanchet, A. (1943). *Sigillographie de L'orient Latin*. Paris: Gembloux.
- Stern, S. M. (1964). *Fātimid Decrees*. Londra: Faber and Faber.
- Tafel, G. F. L. and Thomas, G. M. (1856). *Urkunden zur Älteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig*, (1. Cilt). Viyana: Aus der Kauserlich Königlich Hof- und Staatsdruckerei.
- Tafel, G. F. L. and Thomas, G. M. (1956-1994). *Urkunden zur Älteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig*, (2. Cilt). Viyana- Amsterdam: Aus der Kauserlich Königlich Hof- und Staatsdruckerei.

-
- Tafel, G. F. L. and Thomas, G. M. (1857). *Urkunden zur Älteren Handels- und Staatgeschichte der Republik Venedig*, (3. Cilt). Amsterdam: Aus der Kauserlich Königlichen Hof-und Staatsdruckerei.
- Thiriet, F. (1959). *La Romanie Vénitienne au Mōyen Age*. Paris.
- Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. Ankara: TTK.
- Turan, O. (1955). *İslam Ansiklopedisi İçinde*. (s.658-659). İstanbul.
- Usimah ibn-Mundiql. (1964). *Kitab al-I'tibâr*. (Çeviren. P. K. Hitti). Beyrut.
- Vryonis, S. (1969/70). The Byzantine Legacy and Ottoman Forms. *Dumbarton Oaks Papers*, (23/24), 275.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*. Kaliforniya: University of California Press.
- P. Wittek, (1934). *Das Fürstentum Mentesehe*. İstanbul.
- Wolff, Robert Lee. (1952-1953). A New Document from the Period of the Latin Empire of Constantinople: The Oath of the Venetian Podestá. *Annuaire De l'Institut de Philologie et D'histoire Orientales et Slaves. XII* (=Mélanges Henri Grégoire, IV Bürüksel), 539-573.
- Wolff, Robert Lee. (1962). The Latin Empire of Constantinople. A History of the Crusades, (ed. K. M. Setton). Filedefiya, 190.
-

